

О. О. Микитенко

АВТОГРАФИ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО
ТА НЕВІДОМИЙ ЛИСТ ДО НЬОГО
ПЕТРА БОГАТИРЬОВА
(з архіву Валентини Бобкової)

Передивляючись удома архів бабусі – Валентини Степанівни Бобкової – я натрапила на документи, які стосуються історії Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, імен М. Т. Рильського та П. Г. Богатирьова. Ці матеріали початку 50-х років ХХ ст., як видається, варті того, щоб представити їх увазі наукової громадськості в ювілейний рік Інституту.

В. С. Бобкова (1907–1980) – кандидат філологічних наук, працювала науковим співробітником Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії в роки, коли його очолював Максим Тадейович Рильський. Аспірантка напередодні війни, вона в 1949 році захистила кандидатську дисертацію на тему «О. О. Потебня як фольклорист», яка було «фактично першою спробою подати широкий огляд його науководослідницької діяльності в галузі фольклористики» [Бобкова 1949, с. 2]. Вона була одним з упорядників та автором вступної статті до збірника «Народні співці Радянської України» (К., 1955), а також видання «Українські народні прислів'я та приказки» (К., 1963).

Саме згаданого збірника і стосується рукописний документ Рильського, зроблений на половині звичайного аркуша синім чорнилом: «До Редакційно-видавничої ради в-ва Академії наук УРСР. Тов. Бобкова В. С., редагуючи остаточно книгу “Народні співці і поети Радянської України”

та вступну статтю до неї, урахувала зауваження рецензентів і зробила відповідні поправки. На мою думку, книга в такому вигляді, безперечно, може бути здана до друку. Відповід. редактор, директор ІМФЕ АН УРСР М. Рильський».

З огляду на зроблені виправлення (вгорі закреслене слово «Вступна», у попередньо написаному слові «відповідно» кінцеве *o* було виправлене на *i* та вставлено слово «зробила») це була чернетка листа до редакційно-видавничої ради АН, за постановою якої було надруковано збірник «Народні співці Радянської України» (К., 1955) під редакцією М. Т. Рильського та В. С. Бобкової. Збірник побачив світ у рік проведення в Києві всесоюзної наради з питань вивчення епосу східних слов'ян, на якій виступ М. Т. Рильського «Живе відображення історії» [Рильський 1987, XVI, с. 55–60], що згодом ліг в основу його статті «Героїчний епос українського народу», стосувався, зокрема, багатьох сучасних «талановитих народних поетів-співців, кобзарів, твори яких увійшли в скарбницю народнопоетичної творчості» [Рильський 1987, XVI, с. 59], і які представили учасникам зібрання свою майстерність. М. Рильський завжди повторював: «народ творить» – і неодноразово повертався до цього питання, полемізував з прибічниками тези про занепад фольклору, зокрема його епічних жанрів, стверджуючи, що хоча ці твори «можна розцінювати по-різному, але вони йдуть у річищі народної поезії, вони живуть, їх охоче слухають, – і, наприклад, я особисто слухаю із справжньою насолодою» [Рильський 1987, XVI, с. 113]. І це було щире слово науковця, поета і громадянина.

Наступний документ – це лист, який М. Т. Рильському надіслав з Москви у червні 1952 року П. Г. Богатирьов. Лист недовгий, написаний від руки чорнилами. Ось його зміст (мовою оригіналу):

Глубокоуважаемый Максим Тадеевич!

Посылаю Вам мою программу по славянскому фольклору. Буду благодарен, если Вы о ней черкнете мне свои замечания. К сожалению, программа очень коротка, т. к. на весь курс отведено всего 34 часа. Курс «Славянский фольклор» читается для студентов первого курса.

Шлю сердечный привет

П. Богатырев.

*Мой адрес: Москва, Б. Якиманка, д. 22, кв. 87,
Петру Григорьевичу Богатыреву.*

Рекомендований лист було відправлено на домашню адресу М. Т. Рильського (вул. Леніна, 68, кв. 70), за штемпелем на конверті – 21 червня. Домашню адресу відправника вказано також на конверті.

Разом із листом було надіслано і «Програму зі слов'янського фольклору (для філологічних факультетів державних університетів та факультетів мови і літератури педагогічних інститутів)» (російською мовою) обсягом 0,5 друкованих аркушів, видану Міністерством вищої освіти СРСР (підписано до друку 24 березня 1952 року, наклад 1000 примірників, друкарня видавництва МДУ, Москва).

У лівому верхньому куті першої сторінки програми розміщено дарчий напис: «Максиму Тадеевичу Рильському на добрую память» із підписом П. Г. Богатирьова, а також зазначено дату – 20.VI.52. Судячи з лінії згину, програма була вкладена в той самий конверт і надіслана разом з листом наступного дня.

Нам не відомо, чи була відповідь на цей лист та чи тривало далі листування двох учених, принаймні серед кореспондентів П. Г. Богатирьова ім'я М. Т. Рильського не згадується. Дослідження широкої і різнобічної переписки П. Г. Богатирьова, яка зберігається в архівах науково-дослідного відділу

рукописів Російської державної бібліотеки та архіву Російської академії наук, засвідчує, що серед його кореспондентів були відомі науковці (Л. Леві-Брюль, І. Поливка, А. Мазон, І. Горак, Б. Гавранек, Я. Мукаржовський, К. Леві-Стросс, Р. О. Якобсон, Д. К. Зеленін, В. М. Жирмунський, М. К. Азадовський, Д. С. Лихачев, В. Я. Пропп, Ю. М. Лотман), чимало письменників і діячів мистецтва. Листи Богатирьову надходили з усього світу: з Чехії, Словаччини, Польщі, Болгарії, Югославії, Угорщини, Румунії, Італії, Німеччини, Англії, Швеції, США, з багатьох міст і республік Радянського Союзу [Сорокина 2002, с. 120].

Ім'я Богатирьова також не згадується серед кореспондентів М. Т. Рильського. Навряд чи їхнє знайомство можна віднести до 1939 року, коли П. Г. Богатирьов, повернувшись до Москви після тривалого перебування в Чехословаччині, очолює фольклорну комісію при Академії наук, а також обіймає посаду професора та завідувача кафедри МІФЛІ. Малоімовірно, щоб він був серед учасників чи запрошених на Першій республіканській конференції кобзарів і лірників, яка відбулася в Києві 1939 року. Богатирьов активно залучається до наукової діяльності, про що свідчить його листування того періоду. З проханням дати огляд зі слов'янської фольклористики до Богатирьова звертається М. К. Азадовський; Д. К. Зеленін просить його дати для «Советской этнографии» статтю з етнографії «західних (возз'єднаних) українців» (лист від 25 грудня 1939 р.) [цит. за: Сорокина 2002, с. 125]. На думку Богатирьова, «вивчення оповідань про опришків у Західній Україні є досить актуальне», яке «необхідно вести разом із подібними оповіданнями у Закарпатській Україні (Угорська Русь, Підкарпатська Русь) та Словаччині». Наслідком ґрунтового багаторічного дослідження Богатирьовим опришківського фольклору було видання 1963 року монографії «Словацкие эпические рассказы и лиро-эпические песни (“Збойницький цикл”» (М., 1963).

Коли Академію наук було евакуйовано в роки війни до Уфи, Богатирьов у листі до М. К. Азадовського від 8 жовтня 1941 року зазначає: «Мої усі виїхали до Башкирської АРСР, і я лишився вдома один. Скучати нема коли: багато усякої славістичної роботи: консультації, статті, лекції і т. д.». У цьому ж листі він згадує роботу в Академії наук («поступово налагоджується і академічна робота»), а також педагогічну діяльність: «У нас в ІФЛІ читається багато курсів зі славістики: Бернштейн: Старослов'янська мова, він же: Болгарська мова, він же: Сербська література, Кузьміна: Польська література, я: Фольклор у слов'ян, я: Вступ до слов'янознавства. У II-му півріччі буду читати [курс] Чеська і словацька література» [Сорокіна 2002, с. 127].

Як згадує М. Т. Рильський, «під час Великої Вітчизняної війни мене з дружиною та молодшим сином (старший був в армії) евакуйовано до Уфи, де почав я працювати у вивезеній також до Уфи Академії наук УРСР як науковий співробітник. Разом з академією, дійсним членом якої мене обрано, переїхав я 1943 року до Москви, сполучаючи з літературною та – дуже скромною – науковою працею і участь у керівництві Спілки радянських письменників України» [Рильський 1960, I, с. 72]. Попри тезу про «скромну наукову працю», на той час, а саме з 1942 року, Рильський є директором заснованого 1936 року Інституту українського фольклору і має, відповідно, великі наукові та організаційні завдання. Він веде широку громадську роботу, не полишає творчих задумів, згадує про «дружні стосунки з російськими та білоруськими письменниками», про вечір, «коли у мене в готелі був гостем великий артист Качалов, що цілу ніч з особливим піднесенням читав нам і Пушкіна, і Маяковського, і Блока, і Горького...» [Рильський 1960, I, с. 73]. Можливо, в один із цих вечорів або у Спілці письменників, де працювала фольклорна секція, у якій брав участь Богатирьов, він і міг зустрітися з визнаним дослідником народного

театру та блискучим перекладачем «Пригод бравого солдата Швейка» Я. Гашека.

Як відомо, офіційне ставлення до славістики, яка у 20–30-х роках ХХ ст., разом з іншими галузями гуманітарної науки, зазнала репресій та переслідувань (у 1930-ті рр. було сфабриковано «справу славістів» [Аншин, Алпатов 1994]), змінюється тільки під час та після Другої світової війни. «Особливо високо підвелась у нас увага до слов'янства, – зазначає М. Т. Рильський, – в дні другої світової війни, коли було створено в Москві Слов'янський комітет, що відіграв значну роль у боротьбі з фашистською навалюю, і після війни...» [Рильський 1987, XVI, с. 166]. У ряді університетів створюються чи відновлюються слов'янські відділення, у 1943 році відкривається кафедра слов'янської філології в МДУ, трохи згодом, 1947 року, в Москві було створено Інститут слов'янознавства. У 1943 році П. Г. Богатирьова запрошено на посаду завідувача кафедри фольклору МДУ (яку він обіймає до 1952 р.), тоді ж він очолює секцію фольклору в Інституті етнографії АН СРСР. Варто зазначити, що вже влітку 1944 року членами цієї секції було здійснено кілька фольклорних експедицій у звільнені райони, зокрема: «В. І. Чичеров із студентами у Можайський район; В. Ю. Крупянська з аспірантом Василенком та студенткою до Сталінградської області та М. І. Кострова зі студенткою до Воронежської області. У грудні заслухаємо звіти про ці експедиції» (з листа П. Г. Богатирьова до М. К. Азадовського від 24 листопада 1944 р.). Імовірно, що саме зібраний під час цих експедицій матеріал залучено Богатирьовим до його програми зі слов'янського фольклору (зокрема, у програмі є тема «антифашистські анекдоти у слов'ян»). Водночас у Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії 1944 року розпочав роботу етнографічний відділ, і вже у найближчі роки відбулося чимало експедицій до східних та західних областей України.

Війна не перекреслила наукових інтересів Богатирьова, а її близьке закінчення давало надію на поглиблення фольклористичних і славістичних досліджень. Під час листування П. Г. Богатирьов та М. К. Азадовський обговорюють навіть ідею створення «особливого Інституту фольклористики» [цит. за: Сорокіна 2002, с. 128]. Як згадує перший аспірант Богатирьова, пізніше відомий богеміст С. В. Нікольський, науковець на той час був «єдиним професіональним фахівцем з чеської та словацької літератури й фольклору, а також народного театру», і саме фольклористика «була головним полем його діяльності» [Нікольський 2002, с. 24, 26].

Внесок П. Г. Богатирьова в розвиток фольклористики та підготовку цілого покоління славістів був закономірним результатом його наукової та педагогічної діяльності. Ще студентом він брав участь у роботі комісії з народної словесності при Московському університеті, під час літніх канікул у 1915–1916 роках записував фольклорний та етнографічний матеріал у Саратовській, Московській і Архангельській губерніях. Він був одним з організаторів Московського лінгвістичного гуртка, а опинившись у Празі на початку 1920-х років, де мав досліджувати архіви, пов'язані з російською темою в репертуарі Національного театру (усього він дослідив понад п'ятдесят різних архівів), брав участь у роботі Празького лінгвістичного гуртка разом із Р. Якобсоном, Я. Мукаржовським, М. Трубецьким; спілкувався з такими відомими фольклористами, як І. Поливка та М. Гавацці, разом з яким здійснив експедиційні виїзди до Підкарпатської Русі та Східної Словаччини; провадив широку наукову, викладацьку та перекладацьку діяльність. У Празі він став доктором філологічних наук, 1937 року його обрали доцентом університету ім. Я. Коменського у Братиславі. У 1968 році Карлов університет у Празі надав йому ступінь почесного доктора, і відбулося це під час приїзду вже немолодого Бо-

гатирьова на VI Міжнародний з'їзд славістів, на якому він представив доповідь про гумор ярмаркового фольклору, немов передбачивши «гумор» тогочасних подій, коли фасади празьких будинків, як сумно жартували жителі Праги, «прикрасили» «фрески Ель Гречко» радянських танків.

Цікавий і маловідомий період життя П. Г. Богатирьова 1930-х років пов'язаний з його педагогічною діяльністю в Університеті Мюнстера (Німеччина), де тоді було засновано центр вивчення слов'янських культур та слов'янських мов, який відіграв значну роль у розвитку німецької славістики. У документах університетського архіву Мюнстера, що стосуються діяльності слов'янського семінару, а також в енциклопедичному словнику «Славістика в Німеччині» ім'я П. Г. Богатирьова згадується серед іноземних науковців, і зазначено, що в 1932–1933 роках він викладав «російську, українську й чеську мови, літературу та етнографію в Мюнстері» [Eichler 1993, с. 57]. «Хроніки вестфальського Вільгельм-Університету в Мюнстері» за 1932 рік наводять відповідний список лекцій, де вказано теми, зокрема «українські та словацькі народні вірування (російською мовою)». Зазначається, що особливий інтерес викликали лекції «з родинної обрядовості та річного календаря, а також про вірування». Під час свого перебування в Мюнстері, приділяючи «особливу увагу східнослов'янським мовам і насамперед мові народу, який проживає у Підкарпатській Русі, а також у Східній Словаччині, Богатирьов знайомив із методами збирання етнографічного матеріалу як факту матеріальної і духовної культури, виходячи зі свого багатого досвіду збирацької роботи для московського та празького етнографічних музеїв» [цит. за: Елерс 2002, с. 113]. Запропонований комплексний синхронний метод наукового аналізу Богатирьов у подальшому обґрунтовує і застосовує до різних видів народного мистецтва та жанрів фольклору. Науковець зауважував, що «в галузі етнографії

та фольклористики безперечно можна досягнути цікавих результатів, застосовуючи у поєднанні синхронні та діяхронні методи», що «діяхронне вивчення допомагає з'ясуванню подібних фактів, які вивчає синхронний метод» [Богатирев 1971, с. 172]. Виходячи з досвіду празьких структуралістів, Богатирьов розвинув також функціональний метод і застосував його до етнографічних і фольклорних явищ, ввівши поняття «багатофункціональність» у дослідження народної культури як системи. Це дало йому можливість пізніше заявити: «Окремі види народного мистецтва органічно пов'язані між собою та становлять одне ціле, одну художню структуру» [Богатирев 1971, с. 430]. Сам Богатирьов наголошував на значенні для функціонально-структурного методу праць вітчизняних учених Д. К. Зеленіна та В. Я. Проппа, а також функціоналізму Я. Мукаржовського, який, до речі, надзвичайно високо цінував Богатирьова як «одного з найвидатніших фольклористів світу» [Колар 2002, с. 32]. Ці погляди Богатирьова знайшли втілення в багатьох працях ученого, зокрема у відомій його монографії «Вопросы теории народного искусства» (М., 1971).

Як згадують празькі учні П. Г. Богатирьова, до кінця 1930-х років він не мав послідовників у Чехословаччині, а його спостереження, постійне накопичення оригінального і досить незвичного на той час матеріалу, як-то акторські забобони, порівняння сновидінь своїх респондентів та снів у казкових текстах, його статті про різдвяну ялинку, на матеріалі якої Богатирьов висуває тезу про зміну функцій у сільських звичаях тощо, нерідко були незрозумілими й викликали іронію в частини празької професури. Один з її представників наприкінці 1940-х років назвав метод Богатирьова «калошевою етнографією», оскільки він звернув увагу на те, що на той час у селі калоші були знаком репрезентації – їх носили за будь-якої погоди саме як доказ соціальної переваги. У СРСР перша

стаття Богатирьова – «Фольклорные сказания об опришках Западной Украины» (Сов. этнография, 1941, № 5) – з'явилася, коли вже було не до нього, що, очевидно, і врятувало науковця від звинувачень у «метафізичному ідеалізмі» чи «повзучому емпіризмі», «ворожих тенденціях» і «чужій ідеології», якими тоді нищили науку. Проте ідеологічний контроль залишався і надалі, а наприкінці 40-х років ХХ ст. це стає все відчутнішим. Промовистою є фраза Д. К. Зеленіна з листа П. Г. Богатирьову (від 11 листопада 1948 р.): «Етнографія у нас взагалі помирає» [цит. за: Сорокіна 2002, с. 128]. Це стосувалось і фольклористики, а також безпосередньо самого Богатирьова, якого в лютому 1948 року на відкритому засіданні Інституту етнографії звинувачено в тому, що його наукові погляди були «дотичними» до поглядів «найреакційнішої та найактивнішої із сучасних зарубіжних буржуазних шкіл» – функціональної школи Б. Малиновського [Баран 2002, с. 138]. А в листі від 20 січня 1948 року старшого брата Богатирьова Дмитра з Чехословаччини до Якобсона, на той час професора Колумбійського університету в США, читаємо такі слова: «Читав у “Літературній газеті” критику на його (П. Г. Богатирьова. – О. М.) програму з етнографії. Знайшли, що він погано знайомий з доповіддю Жданова. Не знаю, як тепер він почуває себе після цієї критики. У них там жити і працювати важко. Треба слідкувати за тим, який напрям у верхах...» [цит. за: Баран 2002, с. 142]. Тут виправдано виникає паралель із долею Рильського, зокрема щодо літературної історії його поеми «Мандрівка в молодість» (1944), коли поетові закидали, що твір мав «хиби об'єктивістського характеру в оцінці поетом минулого», які «дістали належну кваліфікацію в критиці» [Бисикало 1962, с. 73].

Ключовим моментом у переслідуванні Богатирьова стає арешт сина на початку 1951 року за абсурдним звинуваченням у тероризмі. Єдиний син Богатирьова – Костянтин, поет

і перекладач – провів п'ять років у таборі на Колимі й повернувся до Москви тільки 1956 року. П. Г. Богатирьову, змушеному залишити в 1952 році МДУ, приходиться на допомогу його учень С. Г. Лазутін, який запрошує вченого до Воронежського університету. Повертається він до МДУ лише 1964 року завдяки підтримці Н. К. Гудзія та до кінця життя викладає на філологічному факультеті. Водночас в АН на початку 1960-х років розгортається конфлікт, викликаний виступами проти представників молоді московської семіотики, яка відродила методологію, пов'язану саме з іменами Богатирьова та Якобсона, що зачинило двері академічних інститутів для П. Г. Богатирьова.

У 1950-х роках, особливо важкий для нього період, Богатирьов активно займається підготовкою нового підручника, не приховуючи своїх наукових принципів і переконань. Підручник «Русское народное поэтическое творчество» виходить друком у Москві 1954 року, а ще раніше П. Г. Богатирьов у листі до М. К. Азадовського ділиться своїми планами, згідно з якими він, аби витримати всі вимоги офіційної методології, збирається подати в кінці підручника короткий висновок щодо розвитку фольклору за періодами із посиланнями на відповідні розділи – «тим самим буде підкреслено, що підручник у принципі не відкидає історичного вивчення фольклору» (лист від 22 лютого 1950 р.) [цит. за: Сорокина 2002, с. 130].

Надіслана в 1952 році Богатирьовим Рильському програма зі слов'янського фольклору до певної міри витримана в руслі офіційних методологічних вимог свого часу, що аж ніяк не применшує значення залученого для розгляду широко конкретного матеріалу та важливості міждисциплінарних – філологічних, етнологічних, мистецтвознавчих – проблем, з якими автор, спираючись на власний досвід дослідника, збирався знайомити майбутніх славістів. Історія фольклористи-

ки, специфіка фольклору, фольклористика в системі суміжних дисциплін, жанри слов'янського фольклору, мова фольклору, сучасний фольклор тощо – ці та інші питання знайшли висвітлення в програмі. Привертає увагу застосування порівняльного аналізу при доборі слов'янського матеріалу, залучення конкретних тем при подачі певного розділу. Наприклад, значну увагу приділено героїчному епосу, його значенню в розвитку культури слов'янських народів; ставиться питання про періодизацію українських дум та історичних пісень, розглядаються крамарські, або ярмаркові, пісні чехів і словаків з історичною тематикою; серед прозових жанрів подаються словацькі, польські та українські легенди й оповідання про Яношика, а також українські оповідання й легенди про опришків; у календарному циклі при розгляді слов'янських колядок автор наполягає на аналізі художніх засобів «насамперед українських та болгарських» текстів; докладно спиняється на питаннях, пов'язаних з народним театром, особливо ляльковим, його репертуаром у різних слов'янських народів тощо.

Водночас у списку літератури програми праць українських авторів немає (подано працю «Русский фольклор» Ю. М. Соколова, першого директора Інституту українського фольклору, видану в 1941 р.). Можливо, це також було однією з причин звернення П. Г. Богатирьова – людини, як згадують усі, хто з ним спілкувався, надзвичайно розважливої, ґрунтовного науковця, який мав перевірити кожну дрібницю, – до М. Т. Рильського з поваги до його досвіду й авторитету директора Інституту, а також з огляду на широку програму дослідження фольклору та етнографії в Україні. Наукові виступи Рильського, ті заходи, що відбувалися в той час в очолюваному ним Інституті, були безпосередньо пов'язані з колом наукових зацікавлень Богатирьова. Так, у червні 1955 року в Києві відбулася вже згадана всесоюзна нарада з питань вивчення епосу східних слов'ян, на якій М. Т. Рильський у своєму ви-

ступі підкреслив, що «хотілось би бачити, приміром, роботи порівняльно-історичного характеру, як-от: про місце епічної творчості українського народу в колі епічних творів народів російського, білоруського та зарубіжних слов'ян» [Рильський 1987, XVI, с. 156]. Цьому ж питанню було присвячено доповідь М. Т. Рильського «Героїчний епос українського народу» на IV Міжнародному з'їзді славістів у Москві (1958), на якому П. Г. Богатирьов представляв російську фольклористику разом з В. М. Жирмунським та В. Я. Проппом. На нараді в Києві Богатирьов також порушив питання порівняльного вивчення фольклору, зокрема слов'янського епосу [Богатырев 1958], а висновки його наступної статті «К вопросу о сравнительном изучении народного словесного, изобразительного и хореографического искусства у славян» (1958) стосувалися вже різних видів народного мистецтва. Тим же роком датовано видання, присвячене українським думам, у якому вміщено передмову М. Т. Рильського [Рильский 1958]. На той час Інститутом мистецтвознавства, фольклору та етнографії вже було видано «Українські думи та історичні пісні» (1955), упорядковані П. Д. Павлієм, М. С. Родіною і М. П. Стельмахом. На наступному V Міжнародному з'їзді славістів (Софія, 1963 р.) у колективній доповіді тема порівняльного вивчення фольклору знаходить подальший розвиток в аспекті зіставлення українських дум та героїчного епосу слов'ян [Рильський, Сухобрус, Юзвенко, Захаржевська 1963]. На цьому ж міжнародному славістичному зібранні предметом уваги Богатирьова стало порівняльне дослідження поезики слов'янського фольклору [Богатырев 1962]. Згадка про теплі вересневі дні їхнього перебування в Болгарії є в одному з листів Максима Рильського.

П. Г. Богатирьова та М. Т. Рильського поєднували не лише спільні наукові інтереси й завдання, а й плани щодо організації фольклористичної науки та вищої освіти. Показово, що се-

ред організаційних завдань фольклористики М. Т. Рильський називав «дальше зростання фольклористично-етнографічних центрів у союзних республіках» та «створення Всесоюзного Інституту фольклору», він наголошував також на тому, що «фольклористика та етнографія повинні нарешті зайняти належне місце в курсах наших вищих учбових закладів» [Рильський 1987, XVI, с. 122].

І ще одна риса об'єднувала ці непересічні постаті й творчі особистості. Це була здатність мати свій погляд і бути вільним від кон'юнктури. За умов догматизму – не бути зашореним і не впадати у фальшивий пафос. За неминучих викликів ідеологізації науки – вміння дистанціюватися від тенденційних тем та залишатися інтелігентом і вченим світового рівня. Маючи високі відзнаки, бути простим і людяним. Про Богатирьова як «простого, скромного та незалежного у найкращому сенсі цього слова», про його «цю дивовижну та чарівну незалежність, яка не зауважує того, чого не бажають зауважити», згадувала польська дослідниця М.-Р. Майєнова [цит. за: Баран 2002, с. 144–145], а за словами Я. Мукаржовського, він був «класичним типом науковця того часу, коли ще не перевелися вчені диваки. Із анекдотів про його розсіяність можна було б також скласти книжку» [Мукаржовський 2002, с. 18]. Мабуть, бути собою Рильському та Богатирьову, майже одноліткам, допомагали притаманні обом іронічність і почуття гумору, вміння застосувати його в житті та передати в слові. Відчуття стихії народної мови та знання народної сміхової культури були властиві їм і як науковцям, і як блискучим перекладачам, кожний рядок яких був прикладом філігранності слова.

Переді мною лежить ще один автограф М. Т. Рильського, цікавий саме із цього погляду. А саме, як це часто буває, коли людина слухає якийсь довгий чи малоцікавий виступ, Максим Тадейович, вдається до «гри» – підбору складних слів на зразок «етнографія» з однокореневою другою частиною – і записує

до Редакційно-
видавничого ради
в-ва Академії наук
УРСР
Вікторія

тов. Таркова В. С., редакторка
остаточно книгу "Народні
співки і поеми Раденської
Ураги" та всім членам
ради, урахувавши зауваження
рецензентів і ^{зробивши} відповідні
поправки. На мою думку,
книга в такому вигляді,
визначено, може бути
дана до друку.

Вікторія, редактор,
директор ІМФЕ АН УРСР
(і відповідно)

Оригінали листів П. Г. Богатирьова до М. Т. Рильського

Изблорочуватимом
Максим Шадеев!

Посылаю Вам мою програму
по славянскому фольклору. Буду
благодарен, если Вы о ней геркнете
мне свои замечания. В содalenнo
программа очев коротка, ш.р.

на весь курс отведено всего
3 часа. Курс ^{Славянский фольклор} ~~надеюсь~~ ^{первого курса} ~~из содержания~~

Широ сердешно привети

А. Богатырев

Мой адрес: Москва Б. Якиманка
Д. 22 кв. 87 Пашу Григорьеву
Богатыреву.

тринадцять слів такого ряду, пише старослов'янською мовою «свято врожаю», крім того українською та французькою записує окремі поетичні жанри, імена європейських поетів різних часів – від «Вільяма (Уільяма) Шекспіра» до «Артура Рембо». І тричі виводить французьке «Амор». Занотовується ж усе це на тому, що було на ту хвилину під рукою, а саме – на зворотньому боці оголошення: «Партосвіта переноситься на 12-те грудня. – Партбюро»...

Представляючи ці рукописні матеріали М. Т. Рильського перед тим, як передати їх до архіву, хочемо вклонитися пам'яті тих, хто працював разом з ним. Серед його колег була й В. С. Бобкова, яка зберегла ці записи. Завдяки вищеописаним документам, зокрема, постать М. Т. Рильського залишається не «забронзовілою», а живою, близькою і вразливою.

ЛИТЕРАТУРА:

Eichler E. Slawistik in Deutschland von den Anfängen bis 1945. Ein biographisches Lexikon. – Bautzen, 1993.

Анишин Ф. Л., Алпатов В. М. Дело славистов. 30-е годы. – М., 1994.

Баран Х. О. П. Г. Богатыреве: по материалам архива Р. О. Яковсона // Петр Григорьевич Богатырев: Воспоминания. Документы. Статьи. – С.Пб., 2002. – С. 135–155.

Бисикало С. Максим Рильський: літературний портрет. – К., 1962.

Бобкова В. С. А. А. Потенция как фольклорист: автореф. дис. ... канд. филол. наук. – К., 1949.

Богатырев П. Г. Некоторые вопросы сравнительного изучения эпоса славян // Основные проблемы эпоса восточных славян. – К., 1958. – С. 326–335.

Богатырев П. Г. Формула невозможного в славянском фольклоре // Славянский и филологический сборник. Посвящается V Международному съезду славистов. – Уфа, 1962. – С. 347–363.

Богатырев П. Г. Вопросы теории народного искусства – М., 1971.

Колар Я. «Мой» Петр Богатырев // Петр Григорьевич Богатырев... – С. 29–32.

Мукаржовский Я. О Богатыреве // Петр Григорьевич Богатырев... – С. 14–16.

Никольский С. В. П. Г. Богатырев – профессор-славист и мастер художественного перевода // Петр Григорьевич Богатырев... – С. 23–27.

Рильский М. Ф. Об украинских думах (Предисловие) // Украинские думы / пер. с укр. и примечания Г. Н. Литвака. – Симф., 1958. – С. 3–6.

Рильский М. Т. Из спогадів // Рильський М. Т. : в 10 т. – К., 1960. – Т. 1. – С. 57–77.

Рильський М. Т., Сухобрус Г. С., Юзвенко В. А., Захаржевська В. О. Українські думи і героїчний епос слов'янських народів // V Міжнародний з'їзд славістів : доп. рад. делегації. – К., 1963.

Рильський М. Зібрання творів : у 20 т. – К., 1987. – Т. 16.

Сорокина С. П. Переписка П. Г. Богатырева // Петр Григорьевич Богатырев... – С. 118–134.

Элерс К. Г. П. Г. Богатырев в Мюнстере. Малоизвестный эпизод из жизни и творчества русского этнографа // Петр Григорьевич Богатырев... – С. 107–117.